

G. dr. Balduin Saria, profesor univerziteta u Ljubljani bio je započeo da uređuje numizmatičku zbirku beogradskog Narodnoga muzeja, u doba kada je bio docent u Beogradu. U svojem izveštaju o numizmatičkoj zbirci muzeja piše g. Saria u „Numismatische Zeitschrift“ (Wien, 1924. br. 57. str. 90): „Die Sammlung altserbischer Münzen ist fast zugrunde gegangen“. Ovu svoju misao sa potpunim pravom ponavlja g. Saria u Старинару III. 3. str. 73.: Zbirka staroga srpskog novca Narodnoga Muzeja... koja je za vreme rata skoro sasvim nestala...

Sav naš trud je uložen u to, da zbirka staroga srpskoga novca bude što kompletnija. U tu smo svrhu potražili mnoge naše komade po evropskim tržištima novca. Osobito se je blagodarom pokazao Carigrad.

Danas već sa ponosom gledamo na naše zbirke, jer se je neprocijenjivo numizmatičko blago sleglo u Muzej za posljednjih par godina. Taj veliki napredak zahvaljuje zbirka uvidjavnosti upravnika muzeja g. Dr. V. R. Petkovića. Da nije te uvidjavnosti otišlo bi u nepovrat mnogo toga, što se nikada više ne bi dalo popraviti. Jedne sretne budgetske godine imala je numizmatička zbirka svega 2.000 dinara na raspolaganje, t. j. upravo toliko, koliko se traži za jedan rijedak srpski novac. I ministarski savjetnik g. S. Nikolić uvijek je našao puta da se nađe pokriće za mnogu važnu akviziciju, od koje su neki komadi ovdje opisani.

U ovo nekoliko posljednjih godina dosta se pisalo o Beogradu i mnogo je napominjan despot Stefan Lazarević, ali niti su donošene slike despotove niti je bilo pomena o njegovome novcu. U nauci o novcu, numizmatici, zauzima despot Stefan najodličnije mjesto ne samo među vladarima naših srednjovjekovnih država, nego ćemo uzalud tražiti mu premca i u redovima njegovih savremenika daleko izvan naših zemalja. O tome će se lako uvjeriti svaki čitalac ovoga našeg glasila. Svrha je ovom članku da čitaocu prikaže veličinu Despota Stefana Lazarevića sa vidika nauke o novcu.

Pri ovome radu služi kao osnova djelo profesora S. Ljubića: Opis jugoslavenskih novaca, Zagreb 1875. To je jedinstveno djelo zastarjelo, te pored velike tačnosti i truda Ljubićevog, ima u njemu danas dosta sitnih pa i neka krupnija grješka. Ljubić je u svome uzornome djelu opisao 224 bugarska novca, 4.118 srpskih i 357 bosanskih. Od toga novca je maleni dio sam vidio, a najviše je morao raditi po otiscima i skicama, pa nije mogao dosta toga zapaziti. O grbovima vladara i plemića naših srednjovjekovnih država, nije bilo publikacija. Učeni dr. Janko Šafarik, čijim se je bilje-

škama i otiscima novaca Ljubić služio, držao je, da je kaciga sa dva roga grb obitelji Brankovića. Na toj osnovi je Ljubić pripisao sav novac sa takvim grbom Brankovićima. Tako je najmlađemu sinu despota Gjorgja Brankovića Lazaru zapao novac na kojem Ljubić posve tačno čita: Gospodina Kneza Lazara, premda Lazar Gjorgjević nije nikada bio knez. Taj je novac naslikan kod Ljubića na tabli XIV slika I. i tu se vidi, da je Ljubić imao lošu kopiju pred očima. Mi donosimo taj novac precrtan sa originala i na njemu vidimo originalno lice Kneza Lazara (tabla I. broj 4).

Mi danas imamo dobrih dokaza da je grb Stefana Lazarevića kaciga (šljem-Helm) sa dva roga. To vidimo na vjernoj slici njegovih pečata, a na njegovim listinama. Svravnimo li pečate iz publikacije A. Ivića: „Stari srpski pečati i grbovi“, broj 35 sa grbovima na našem novcu, to moramo sav novac, koji je Ljubić dodijelio sinovima Gjorgja Brankovića, dodijeliti knezu Lazaru i njegovome sinu despotu Stefanu.

Pored ovih dokaza na pečatima imamo još jedan, koji nesmiijemo mimoći. Dr. Lazar Mirković opisuje u „Glasniku Istoriskog Društva u Novome Sadu“ u članku: Iz riznica fruškogorskih manastira i haljinu koju tradicija čuva knezu Lazaru. Na toj haljini je na dugmetu grb: kaciga sa dva roga. Istina i Brankovlji su se služili sličnim grbom, ali mu dodaju obiteljski znak: lava. Samo se je otac te obitelji Gjorgje isprva služio grbom Lazarevićevim. Na obilnome i veoma pažljivo izrađenome novcu despota Gjorgja uzalud tražimo takav grb.

Treba zatim promotriti i one po Srbiju crne dane koji nastupiše iza smrti despota Gjorgja. Despot Gjorgje spasava svoju državu od Turaka cijenom svoje kćeri Mare! Zet mu Murat traži Smederevo, koje junački brane stariji sinovi Gjorgjevi Grgur i Stefan. Smederevo pade, a Murat otima šurjacima očinji vid usijanim gvoždem. Da li je kasnije slijepi Stefan imao kada i kovati novac na ruševinama srpskoga carstva, kojemu se je njegove dane jedva trag nazirao? Kako danas stvar izgleda — nije.

I još je jedan neodređen moment u numizmatici Brankovića. Gjorgje Branković je pored mnogobrojnih varijanata svojega veoma ukusno izrađenoga novca kovao i takav novac kod kojega je jedna strana njegova, a druga njegovoga saveznika, jednom bosanskoga kralja Tome, koja je ispisana latinicom, dok je srpska strana novca ispisana ćirilicom a drugi puta Sibirjanin-Janka-Hunjady-ja. Na jednome takovome novcu jedna je strana posvećena obiteljskoj zajednici na kojoj piše: ГЊБ. ГЮРГЪ Н ЛАЗАΨРЪΨ (Ljubić XIII, 26, naš br. 46). To

je Gjorgje ili sa najmladim sinom Lazarom, koji je jedini imao očinski vid ili još vjerovatnije sa bratom Lazarom koji pogibe mlad. Zasada nemamo novca kojega bi dodijelili Stefanu sinu despota Gjorgja. Zašto je Gjorgje upotrebljavao i grb Lazarev jasno je svakome, koji zna, u kakvoj je rodbinskoj

vezi Gjorgje sa Stefanom Lazarevićem i da je isti Stefan nemajući bližeg nasljednika, predao svu vlast Gjorgju. Danas se čini da je Despot Gjorgje Branković bio posljednji vladar koji je kovao novac u srednjovjekovnoj Srbiji.*)

Dr. Jozo Petrović

*) Uz naše table. Na tabli I. donosimo 36 slika novca despota Stefana Lazarevića. Gdje je to trebalo slikali smo lice (Avers) i naličje (Revers). Kod nekih novaca ima ih više isto lice, a različita naličja. Tu smo slikali jedno lice za više naličja, a novce povezali crticom n. pr. brojevi 12 i 13 imaju jednako lice, ili 8 i 9 lice smo metnuli u sredinu. Kod nekih komada nismo crtali lica, jer su već na tabli kod prijašnjih novaca, što se iz opisa vidi. Na tabli II. smo uz novac nacrtali i nekoliko momenata koji će nam poslužiti pri študiji. Tu smo pored novca Stefanovog 38 do 45 naslikali i jedan novac despota Gjorgja Brankovića (46). Na tabli II. gore donosimo sliku kneza Lazara iz knjige Раваница od dra Vlad. Petkovića str. 44 na kojoj su crte lica jednake onima na našem novcu tabla I. br. 4. Do Lazara su njegovi sinovi Stefan i Vuk. Oko Lazara je trnov ukras, motiv iz istoga manastira i iste knjige str. 69 br. 29. Ispod Lazara je ukras iz iste crkve i knjige str. 68. br. 28.

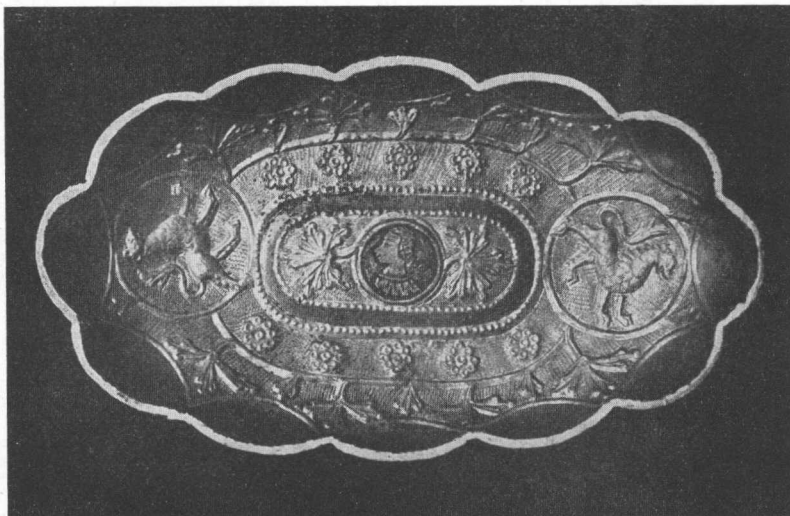
Ispod slike Lazarove slika njegovoga sina *Stefana Lazarevića* kojega smo vidili na gornjoj slici uz oca. Ova je slika rađena po fotografiji koja je upotrebljena u knjizi Manastir Manasija. (Edicije Narodnoga Muzeja u Beogradu, Srpski spomenici V. tabla 20).

Uz lijevi lakat despota Stefana je njegov pečat. Na ovome pečatu je jedan manji njegova sestrića i nasljednika despota Gjorgja Brankovića. Ispod toga pečata i iznad krune despota Stefana prikazan je fragmenat velikoga pečata despota Gjorgja Brankovića.

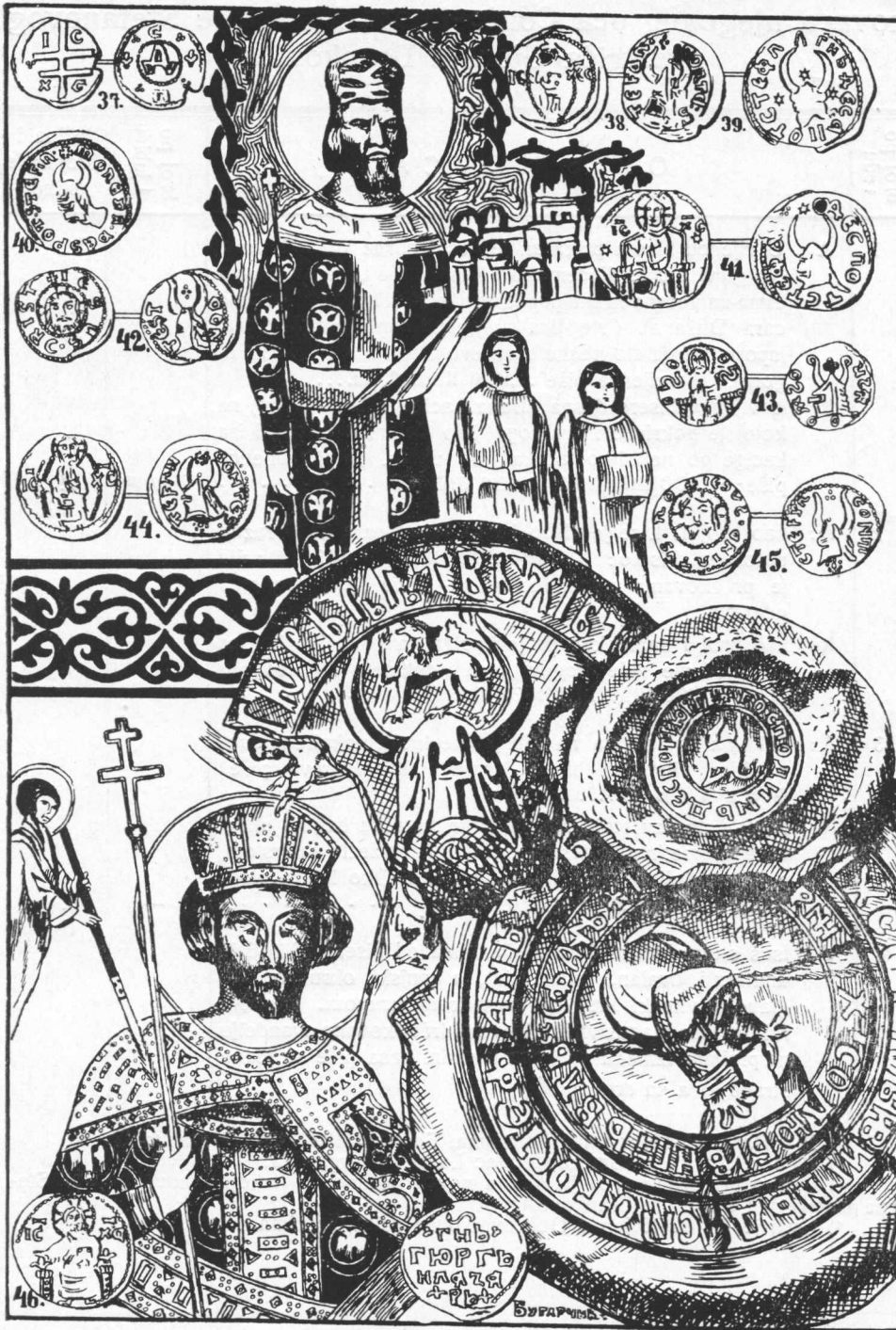
Ovi su pečati uzeti iz knjige: Ивић, Стари српски печати и грбови br. 35, 50 i dio od broja 56.

Sav je opisani novac danas u Historisko Umetničkome Muzeju u Beogradu, osim broja 33 na tabli I. koji je svojina Dra Josipa Barića iz Dubrovnika.

Slike je nacrtao Branimir Bugarčić, preparator u H.-U. muzeju.

Srebrna zdjela u kojoj je bio sakriven srpski srednjovjekovni novac. Medaljon u sredini mnogo sjeća na rad novca Kneza Lazara, vidi naš broj novca 4 i 5, a deskripciju zdjele: Умѣтничку илустрацију двоброј 4/5 г. III.

Novci Despota Stefana Lazarevića a prije toga nekoliko novaca njegovog oca Conte-kneza Lazara te Stefanovog sestrića Gjorgja Brankovića.

broj po redu	O P I S N O V C A	broj po Ljubiču	težina i broj naše slike
1	<p>A: U vijencu bisera prikazan je desni obraz kneza Lazara. Na glavi mu je diadem. (Na kasnijim je Lazarevim novcima zatvorena kruna poput one, koju vidimo na novcima cara Dušana). Crte lica su vjerne i mi donosimo radi isporođivanja dio freske Lazareve iz Ravanice¹⁾ (Tabla II. gore). Oko vijenca piše ...ИННА КНЕЗЯ ЛЯ... R: U vijencu bisera desna strana kacige (šlem - Helm) na kojoj je pokrivač i dva roga kao čelenka. Ispred i iza kacige po nekoliko tačaka kao ukras. Okolo vijenca piše: † ГОСПОДИННА КНЕЗЯ ЛЯЗЯРЯ.</p>	XIV ¹²⁾	.I. ₄ 0·75
2	<p>A: kao broj 1. Lice je slabo izišlo. Ispod prsa tri € razno položena. Pismo: (Г)ОСПОДИННА КНЕ(ЗЯ ЛЯЗЯРЯ); žig je pri kovanju pomaknut te su slova ДИИ dva puta udarena. R: kao broj 1 samo kao da je kaciga na glavi junaka jer se ispod nje vide tragovi prsa i dugmeta (?) Naokolo piše: † ГОСПОДИННА КНЕЗЯ ЛЯЗЯРЯ.</p>		I. ₅ 0·97
3	<p>A: Glava Isusova na viteškome krstu uokvirena dvostrukim vijencem bisera. Između tih okvireva piše: † Я Л Я Л Р П S³⁾ R: Knez gologlav stoji. Na njemu je dugačka haljina ukrašena dugmetima. U desnoj ruci drži knez žezlo sa krstom, a lijevu drži o boku ili na balčaku. Oko kneza piše: € O П Т € Л Я С Л R O (inv. 3482).</p>	—	I. ₁ 0·41
4	<p>A. Isus stoji okviren dvama vijencima od bisera od koji je unutarnji ovalan, (mandorla), a vanjski okrugao. Iza glave je viteški krst sa svetačkom krunom. Desnom rukom Isus blagosivlje, a lijevom drži okovano evanđelje na prsima. Između vijenaca u visini pasa piše sa jedne strane I€ a sa druge †€⁴⁾</p>		

¹⁾ Д-р Влад. Р. Петковић: Раваница, Београд 1922. стр. 44 слика 19.

²⁾ ali bez lica kneževog, kao novac Lazara Gjorgjevića.

³⁾ Ovakvo prikazanu prednju stranu novca vidimo na nekim novcima kod Stefana Lazarevića i Gjorgja Brankovića.

⁴⁾ Ovaj je lik uobičajen u Dubrovniku na svim dinarima.

broj po redu	O P I S N O V C A	broj po Ljubiću	težina i broj naše slike
5	R. Knez stoji odjeven u haljinu koja je o pasu veoma stegnuta. U desnoj ruci drži žezlo, a lijevu drži na boku ili balčaku. Oko kneza piše: $\text{G O N T G L - A S A R O . . .}$	—	I ₂ 0·62
	A. Isus sjedi na prijestolju koje ima ukrašen naslonjač. Desnom rukom I. blagosivlje, ali držeći ruku na prsima, ne izvan tijela kao obično, a lijevom drži evanđelje na koljenu. Do desne noge I. je jedna tačka. Kraj desnoga obraza piše $\overline{\text{IG}}$ do lijevoga ramena je novac izlisan i probušen. R. Desna strana kacige na kojoj su dva roga. Oko kacige piše: $\text{G O H [T G L] A S A : R G O :}$ (inv. 3482).		I ₃ 0·70
Despot Stefan Lazarević.			
6	A: Isusova glava na viteškome krstu okvirena dvostrukim vijencem bisera. Između vijenaca piše: $+ \text{IGSVS} \cdot \text{GRISTVS} \cdot \text{NO}$. R: Despot u širokoj haljini. U desnoj ruci drži žezlo sa tablicom na vrhu (?) ili je labarum (?) a lijevu drži o boku ili balčaku. Oko despota piše: $\text{G O N T G S - M G F A N}$	XII/1 var. ⁵⁾	I ₆ 0·47
	7		Kao broj 6. Na R. do I. lakta despotovog tri tačkice.
8	Kao prijašnji (nađen u Zaječaru?)		0·51
9	" " (") samo je žig A. pomaknut na desno te se čita samo $\text{GRISTVS} \cdot \text{NO}$		0·44
10	Kao prijašnji (nađen na R. se teško čita pismo.		0·54
11	" " (") na A. se čita $\text{VS} \cdot \text{GRISMVS}$		0·49
12	" " (") mnogo je oštećen; na R. se ne vide slova GOHT		0·47
13	Kao prijašnji (nađen u Zaječaru) na A: $+ \text{IG 2 V 2 G}$, u R. veoma slab te se vidi despot do pasa i slova GOHT N		0·45
14	Kao prijašnji (nađen u Zaječaru) na A: ..RISTVS ; na R: ...G-SMGF		0·38
15	Kao prijašnji (nađen u Zaječaru) A. jasan; R: TGFAN ostalo je pod komadićem drugoga novca kojega nismo skinuli.		0·45
16	Kao prijašnji (nađen u Zaječaru) A. loše kovan: $+ \text{IGS...}$; R. GONMGES-MG		0·37
17	Kao prijašnji (nađen u Zaječaru) A. se može pročitati, R. GONMGES		0·38
18	Kao prijašnji A. ne vide se posljedna dva slova NO , R. GO-MGFAN		0·57
19	Kao prijašnji. A. ⁶⁾ IG..GRIZMLZ , R. GONTGS -ostalo samo donji dijelovi slova.		0·41

⁵⁾ Ljubić XII. 1 na A: IGSVS GRISTVS bez poslednjih slova NO .

⁶⁾ ☉ znači probušen.

broj po redu	OPIS NOVCA	broj po Ljubiću	težina i broj naše slike.
20	Kao prijašnji. A: +IG Z V Z ORIST R. GO. . G N V a do l. ramena n.	XII ₂	0·44
21	Kao prijašnji. A: . . . n n. OR O, R·O O V G - V G.		0·40
22	" " A: . . . G Z V Z O G R I N V, R: veoma loše očuvan.		0·46
23	Likovi se vide i neka slova jasno na obe strane.		0·37
24	A. Glava Isusova na viteškome krstu, okvirena sa dva vijenca bisera. Između vijenaca piše: +IG SVS· G R I N T V S· n O kao brojevi 1 i 6. R. Kaciga okrenuta na lijevo; na kacigi su dva roga i pokrivač. Iznad kacige a između rogova su tri tačke (četvrta se ne vidi). Oko kacige piše: G O n z T G F n. Kod Ljubića je jedan takav novac prikazan na tabli XIII. 33 ali su slova bez smisla a na našem su slova dobro poredana. (Inv. br. 3416). Ovdje tabla II. br. 46 Ovaj nam je komad darovao g. B. Borisavljević sada advokat u Bitolju.	—	II. 46 0·93
25	Kao broj 24. nabavljen iz Carigrada. (inv. 3476)	—	0·92
26	Kao broj 24. A: +IG SVS· O R I N S...; R: G O n - T G S n (Tabla II. br. 43 inv. 3476).	—	II. 43 0·45
27	A: Glava Isusova na viteškome krstu kao prijašnji. R: Isus stoji uokviren u dva vijenca bisera, od kojih je unutrašnji manji i ovalan (mandorla). Desnom rukom Isus blagosilja a u lijevoj drži evanđelje. Između okvireva slova IGI-IXI. Nabavljen iz Carigrada. (inv. 3404)	—	I. 8 0·40
28	A. Isus stoji u dvostrukome okviru kao R broja 27. R. Despot sjedi na ukrašenom prijestolju, koje nema na- slonjača. U desnoj ruci drži žezlo na kojemu je krst, a lijevu drži na krilu. Do l. ramena slovo G, a naokolo piše: G O n T G · S T G I A Ovaj je novac po svoj prilici iz Zaječara (inv. br. 2735) kao svi do broja 34.	XII ₃	I. 9 0·40
29	A: G - IG? R: conTGG·KO? ostalo kao broj 28.		0·52
30	Kao broj 23. A: G O n T · S - T G P A umjesto krsta na žezlu tablica		0·47
31	A. IG - XG, R: G O n m G · n od ostalih slova samo tragovi, ostalo kao broj 28		0·45
32	Kao broj 28. slova na R. samo u tragovima: G O n m G S T - G F A n		0·52

broj po redu	O P I S N O V C A	broj po Ljubiču	težina i broj naše slike
33	Kao broj 28. na R. piše: $\Gamma O \Pi T \Theta \Omega - T \Theta P$ i jasno je prikazan krst od 4 tačke do l. ramena		0·40
34	Kao broj 28. na R. piše $\Gamma O \Pi T \Theta \Sigma \Theta P \Lambda$		0·49
35	A. Isus sjedi na prijestolju koje nema naslonjača. Desnom rukom blagosivlje, a u lijevoj drži evanđelje na prsima. Do ramena piše $\overline{\Gamma \Theta} - X \Theta$, do l. lakta \ast . R. Despot stoji. Odijelo je bogato ukrašeno. U desnoj ruci drži žezlo sa krstom, a lijevu o boku ili balčaku. Do l. lakta krst od 4 tačke. Okolo piše: $\Gamma O \Pi T \Theta \Sigma - T \Theta P \Lambda \Pi$.	—	T. 10 0·46
	Do broja 47 kao 35:		
36	A. nije jasan, R. nije jasan ali se sve linije razabiru: $\Gamma O \Pi T \Theta \cdot S \ T \Theta P \Lambda \Pi$		0·57
37	A. do l. lakta cvijet od 7 tačaka, R. žig udaren previsoko, te jedan dio glave despotove nije na novcu: $\Gamma O \Pi - T \Theta P \Lambda \Pi$		0·50
38	A. Glava Isusova nije jasna, ostalo je dobro izrađeno, R. je slabo izrađeno: $\Gamma O \Pi T \Theta \Sigma$		0·53
39	Σ . $\Gamma O \dots T \Theta P \Lambda \Pi$		0·61
40	R. $\Gamma \dots S - T \Theta \Pi \Lambda \Pi$		0·45
41	R. $\Gamma O \Pi \dots \Theta P \Pi$ do l. ramena nejasno slovo		0·43
42	Kao 35 ali despot drži u desnici MAČ mjesto žezla: $\Gamma O \Pi T \cdot S T - \Theta F \Lambda \Pi$		0·53
43	Despot sa mačem, ali je R inače nejasan od pisma ostalo samo $-\Theta F \Lambda \Pi$		0·41
44	A. do l. lakta Isusova 3 tačke, R. despot sa mačem do vrha 3 tačke, $\Gamma O \Pi T \Sigma - \Theta F \Lambda \Pi$		0·46
45	R. l. strana nejasna, od pisma se vidi $\Theta \Sigma \Pi - \Theta F \Lambda \Pi$		0·49
46	Slabo očuvan, R. despotove linije su jasne. a od slova: $\Gamma O \dots$		0·57
47	Bolje očuvan a od pisma na R: $\Gamma O \Pi T S T - \Theta F$		0·41
48	A: Isus blagosivlje stojeći. U l. ruci drži evanđelje na prsima. Do lakata slova $\overline{\Gamma \Theta} \ \overline{X \Theta}$ a iznad i ispod slova na obe strane po jedna zvijezda sa 6 zraka. Kod nogu l. je novac probušen. R. Despot sjedi. U desnoj ruci drži žezlo na kojemu je tablica. Do tablice je krst od 4 tačke. Od prestolja je izrađena sa svake strane po jedna gredica. Do l. lakta krst od 4 tačke. Okolo Despota piše: $\cdot \Delta \Theta \Theta \Pi O T \Theta - T \Theta \Phi \Theta \Psi$		L. 11 1·17

broj po redu	O P I S N O V C A	broj po Ljubiću	težina i broj naše slike.
49	A. Isus blagosivlje stojeći u dva vijenca od bisera. Između vijenaca piše: НГОУГЪХ РИСТОГЪ R. Despot sjedi kao kod broja 48., iznad glave je ukras od više tačaka i tu počima pismo: ГНЪДѢСНО ТГѢФНЪ ; do l. ramena ѣ	XII/4	1·05
50	Kao broj 49 samo pismo u A. svršava ...ТОГЪ		1·28
51	A. Isus blagosivlje stojeći okviren sa dva vijenca bisera. Između vijenaca IG - XG . R. Samo pismo u dva reda ГТѢФ - ННЪ , iznad i ispod pisma krst od 4 tačke	XII/5	I. 7 0·53
52	A. Isus blagosivlje stojeći okviren sa dva vijenca bisera. Između vijenaca slova IG XG R. Pismo u 4 retka: ЕЪ ХЯ : — ЕЯ ГИНА - ѢСН · Ѣ ТГ - ТѢФНЪ ; ovo se pismo upotpunjuje slijedećim novcima. .	XII/7	I. A. 26 I. R. 13 0·59
53	A. Kao 52 samo su u unutrašnjemu ovalnome okviru sa svake strane Isusa po tri zvijezde (kao na tabli I. br. 26 lice). R. Kao 52 samo prvi i četvrti redak pisma počima i završuje zvijezdicom.		1·20
54	Kao br. 53.		0·83
55	A. Isus blagosivlje stojeći okviren sa dva vijenca bisera, između vijenaca IG - XG do l. uha probušen. R. samo pismo u 4 retka: ГНЪ - ДѢСНО - П ГИѢФННЪ .	XII/8	I. 14 0·93
56	Kao broj 55 ali je dva puta probušen ГНЪ - ДѢСНО - Т ГТѢФ - ННЪ		0·96
57	Kao 55 ali je na tri mjesta probušen a od tih je jedna rupa prokinuta na zadnjem retku pisma. Iznad i iza prvoga retka zvijezdica.		0·88
58	A. Isus dijeli objema rukama mir; Ispod ruku u unutrašnjemu ovalnome okviru po zvijezdica sa 6 zraka. Između okvireva IG - XG . R: Pismo u 4 retka. * ГНЪ * ДѢСНО - Т ГТѢФ - * ННЪ * (inv. broj 3476)	—	1·10
59	Kao 58 ali je probušen na dva mjesta ѢДѢСНО		0·98
60	A. Isus blagosivlje stojeći okviren sa dva vijenca bisera. Između okvireva dijelovi pisma Jesus CRIST kao ovdje tabla I. 12 samo latinicom. R. Kao 58 ćirilicom: ·: ГНЪ - ДѢСНО - Т ГТѢФ - ·: ННЪ · (inv. 3391.)	—	1·10

broj po redu	O P I S N O V C A	broj po Ljubiću	težina i broj naše slike
74	A. Isus okviren sa dva vijenca bisera blagosivlje desnicom; između okvireva desno i lijevo liku po zvijezda. R. Oko cvijetića ljiljanovog slova Ψ - Π - T složena u trokut; uz rub novca naizmjenice ukrasi od po tri tačke i zvijezda; tako su poredane tri zvijezde i šest grupa tačaka. Ljubić je mjesto centralnoga cvijetića vidio slovo Θ ; vidi tablu XII, br. 14.	—	I. 22 1·07
75	Kao broj 74. probušen do slova $T\Theta$		0·92
76	Kao broj 74, ispod desnice Isusove I a do l. lakta nejasno slovo C		0·92
77	Kao broj 76 samo sa slova na A, jasna $I - C$		0·95
78	A. Isus u dvostrukome okviru bisera blagosivlje desnicom. Između okvireva sa svake strane lika po tri cvijeta ljiljanova. Kod nogu lika novac je probušen. R. Veliko slovo Π i u njemu manje slovo T , ovaj je monogram ukrašen sa strane ljiljanima — iznad slova, ispod, desno i lijevo po jedan cvijetić. Na desnome uglu slova Π tačka.	XII/15	I. 23 0·97
79	Kao broj 78 ali je veoma oštećen: cijela lijeva strana novca do ruke Isusove je odrezana, kod desne noge je novac probušen.		0·64
80	A: Isus blagosivlje stojeći u dva vijenca bisera. Desno između okvireva tragovi pisma. Na l. strani u visini ramena Θ R. U monogramu $\Delta\Theta\Pi\Theta T - \Theta T\Pi\Pi H$ (čita Ljubić) slovo Θ je nerazjašnjeno t. j. ne dolazi na Stefanovome novcu. U l. uglu iznad monograma S (latinicom) monogram ćirilicom.	XII/16	I. 19 0·88
81	A. Isus blagosivlje stojeći u dva vijenca bisera. U unutrašnjem ovalnome okviru po tri zvijezde desno i lijevo od lika, a između okvireva $\overline{IC} - \overline{XC}$. R. Despot stoji u širokome odijelu. U desnoj ruci drži dvostruki krst, a lijevu o boku. Do l. lakta zvijezda. Oko lika piše $\Delta\Theta\Pi\Theta T C - T\Theta\Phi\Delta$	XII/17	I. 25 1·10
82	A. Isus stoji u dvostrukome vijencu bisera. Desnicom blagosivlje. Do oba lakta je jedan ljiljanov cvijet, a između okvireva $\overline{IC} - \overline{XC}$. R. Despot u svečanome odijelu drži desnicom žezlo na kojem je ljiljanov cvijet, a lijevom balčak! Do l. lakta \overline{T} a okolo $\Delta\Theta\Pi\Theta T C -$ i donji dijelovi pisma $T\Theta\Phi\Pi H$: (34 2)	—	I. 26 0·93

broj po redu	OPIS NOVCA	broj po Ljubici	težina i broj naše slike
83	Kao 82. R. CTEΦH : Γ̄ do l. lakta a ostalo samo djelimično ΔCΠOT		1·08
84	A. Isus stoji u dvostrukome okviru bisera. Desnicom blagosivlje, a lijevom drži evanđelje na prsima. Između okvireva IC - XC , a ispod tih slova sa svake strane po tri zvijezde. R: Lik despotov slabo očuvan. U desnici drži mač. Do l. lakta zvijezda. Okolo piše PHH ΔΘ - ΠOTH (PHH - ΓOCΠOΔHNH)	—	I. 27 1·04
85	A. Isus sjedi na prijestolju koje ima naslonjač. Desnicom blagosivlje, a lijevom drži evanđelje na prsima. Do ramena IC XC a ispod tih slova po zvijezda. R. Despot stojeći drži u desnici žezlo sa tablicom (labarum?) a u lijevoj žezlo sa ljiljanom. Ispod d. šake ⚡, a okolo piše ΔΘCΠOI CTEΦH	XII/18	I. 29 1·08
86	Kao 85 samo je iznad glave Isusove desno i iznad despotove lijevo okrhan.		1·13
87	Kao 85 ali je veoma slabo očuvan i na glavi despotovoj probušen		1·22
88	Kao 85 sredina novca slabo iskovana. (inv. br. 3365) . . .		1·05
89	A. Kao 85. R. Despot drži u desnici dvostruki krst. Do l. lakta Γ̄(ospodin) ΔCΠOTC TEPH	—	I. 30 0·90
90	A. Isus sjedi na prijestolju koje ima visok i širok naslonjač. Do glave IC - XC , a od sredine sa obe strane veže crtica naslonjač sa okvirom. R. Despot drži u desnici mač; do l. lakta tačka - zvijezda, a okolo piše: ΓH H ΔCΠOT CTEΦ	XII/19	I. 27 1·08
91	Kao broj 90. Glava despotova je nejasna, ostalo dobro sačuvano		1·13
92	Kao broj 90 slabo iskovan		1·21
94	A: Isus blagosivlje desnicom sjedeći na bogatome prijestolju koje nema naslonjača. Na stranama prijestolja po cvijet ljiljana. Do glave IC - XC . R: pismo u tri retka: despot: * Δ Θ * Ж C Π O Ж - * T H * (ж = ljiljan)	XII/20	I. 32 0·80
95	Kao 94 teži 0·82; 96 teži 0·88; 97 teži 1·08; 98 teži 1·04; 99 teži 1·03; 100 teži 0·78; 101 teži 0·81; 102 teži 1·02. (Od 94—102 iz Zaječara?)		

broj po redu	OPIS NOVCA	broj po Ljubici	težina i broj naše slike
103	<p>A. Krst jednakih stranica. Iz svake stranice izlazi po jedna linija koja čini sa linijom susjedne stranice nad pazuhom krsta ugao (kut); tako nastaju iznad 4 pazuha 4 kuta. Nad vrhovima tih kutova po zvijezda. Ti kutovi sa zvijezdama čine krst za sebe veoma dekorativno. Svako zvijezdi na dvije strane stavljeni su ukrasi od triju tačaka. Ove tačke i zvijezde kao ukras na novcu pa cijeli stih nalazimo često kod despota Gjorgja, kojemu bi ovaj novac po tim odlikama pripadao.</p> <p>R. Pismo u tri retka: ∴ ГНЬ - ДЄСН - ОТЬ</p>	XII/21	I. 36 0:38
104	<p>A. Dvostruk krst kakovoga nalazimo na ugarskome novcu. U vanjska su 4 pazuha stavljena slova I - C X C; desno od krsta je ukras od tri tačke a tako i lijevo.</p> <p>R. U dva vijenca bisera okvireno veliko slovo A; između okvireva u obliku krsta postavljena 4 ljiljana a između njih 4 grupe ukrasa po 3 tačke. Gornji i donji ljiljan bi se mogli čitati kao C i II — ali nije jasno. Po izradi nebi ovaj novac spadao Stefanu Lazareviću, a Ljubić ga stavlja ovamo.</p>	XV/16	II. 37 0:37
—	<p>U bogatoj zbirci Dra Josipa Barića ima novac despota Stefana Lazarevića koji nije poznat u zbirkama ni u literaturi. Mi mu ovdje donosimo opis i sliku:</p> <p>A. Isus u ovalnome okviru. Na samome okviru X̄ C̄</p> <p>R. Oko monograma X̄ piše Г ДЄСНОТ ЄТЄПАН</p>	—	I. 33 —
105	<p>A. Isus blagosivlje stojeći okviren sa dva vijenca bisera. Do ramena slova IC - XC; između vijenaca desno i lijevo ljiljan</p> <p>R. Dvoglavi orao i oko njega pismo: ДЄСНОТ - ЄТЄ (Старинар 1926/27 IV.)</p>	—	1:06
106	<p>A. Kao prijašnji samo je iznad i ispod ljiljana ukras po tri tačke</p> <p>R. Kao prijašnji: ДЄСНОТ ЄТЄФАН Iz bivše zbirke pišćeve, sada u muzeju kao poklon g. Hamfogela veterinara u Rumi. (inv. 3372)</p>	—	I. 34 0:93
107	<p>A. Isus sjedi na prijestolju koje nema naslonjača. Do ramena nejasno IC̄ - X̄c̄ sve nejasno.</p> <p>R. Despot u širokoj dolami stoji i drži u desnici dvostruki krst, a lijevu u dolami o pasu. Do l. lakta A a oko ДЄС ОТ - ЄТЄФАН</p>	—	I. 35 0:94

broj po redu	OPIS NOVCA	broj po Ljubici	težina i broj naše slike
108	A: Isus sjedi na prijestolju koje nema naslonjača. Desnicom blagosivlje, a lijevom drži evanđelje na krilu. Oko glave desno i lijevo nejasna slova $\overline{C} - \overline{XG}$; na stranama naslonjača izlazi grančica između dvije tačke, od kojih lijeva svršaje cvijetićem od tačaka, a desna slovom $\overline{\lambda}$. R: Svetitelj stoji. U desnoj ruci drži kadionicu, a u lijevoj evanđelje na prsima: sv. Stjepan? Oko lika slova kojima se neda smisao sastaviti. Ovako je prikazan sv. Lovrinac (Laurentius) na novcima Skadra. (Ovaj je novac iz Zaječara (?) pa ga zato iznosimo ovdje premda ne znamo čiji je.)		I. 24 0:58
	Grb: kaciga sa pokrivačem i rogovima:		
109	A. Isus blagosivlje stojeći u dvostrukome okviru bisera. Lijeva strana novca upropaštena i glava probijena. Desno do lakta \overline{XC} R: Kaciga okrenuta na lijevo a na njoj pokrivač i rogov. Između rogova krst od tačaka. Okolo piše: $\overline{C O \overline{\lambda} T \overline{G} : S - T \overline{G} F \overline{\lambda} \overline{\lambda}}$	XIII/28	II. 38 0:54
110	Kao broj 109 na R. piše: $\overline{C O \overline{\lambda} \overline{\mu} \overline{G} : S - . : T \overline{G} F \overline{\lambda} \overline{\lambda}}$. (119-137) A: Isus blagosivlje stojeći u dva vijenca bisera. Između vijenaca $\overline{IC} - \overline{XC}$ R: Kaciga sa dva roga i pokrivačem oko kacige 4 zvijezde unakrst i pismo: $\overline{\Gamma H \overline{\lambda} \Delta \overline{G} \overline{\sigma} \overline{\rho} \overline{\mu} \overline{\tau} \overline{C} \overline{T} \overline{G} \overline{\Phi} \overline{\lambda}}$ (pismo složeno sa tri primjerka)		0:50
111	R. piše: $\overline{\cdot H \overline{\lambda} \Delta \overline{G} \cdot \rho \overline{\mu} \overline{\tau} \overline{C} \overline{T} \overline{G} \overline{\Phi}}$ veličina groša	—	II. 39 0:77
112	R. piše: $\overline{\Gamma H \overline{\lambda} \Delta \cdot \cdot \overline{\mu} \overline{\tau} \overline{C} \overline{T} \overline{G} \overline{\Phi} \overline{\lambda}}$ veličina groša		0:87
113	R. piše: $\overline{\Delta \overline{G} \overline{C} \overline{q} \overline{\mu} \overline{\tau} \overline{C} \overline{T} \overline{G} \overline{\Phi}}$		0:92
114	A. kao prijašnji R: lijeva strana kacige sa rogovima i pokrivačem; oko kacige piše: $\overline{+ \overline{\mu} \overline{O} \overline{\lambda} \overline{\kappa} \overline{x} \overline{\alpha} \cdot \overline{D} \overline{G} \overline{S} \overline{P} \overline{O} \overline{T} \cdot \overline{S} \overline{T} \overline{G} \overline{I} \overline{F} \overline{\lambda} \overline{h}}$ (inv. br. 3482)	—	II. 40 0:72
115	Kao 114; A. desna strana istrošena, a tako i lijeva na R.; od pisma se vidi: $\overline{\mu \overline{O} \overline{\lambda} \overline{\kappa} \overline{x} \overline{\alpha} : \overline{D} \overline{G} \overline{I} \overline{S} \overline{P} \overline{O} \overline{T}}$		0:92
116	A: Isus sjedi na prijestolju koje ima visoki naslonjač. Desno i lijevo od naslonjače po zvijezda. Do glave $\overline{IC} \overline{XC}$. R: Lijeva strana kacige sa pokrivačem i rogovima iza kacige zvijezda; Okolo piše: $\overline{* \overline{O} \overline{G} \overline{C} \overline{H} \overline{O} \cdot \overline{T} \overline{C} \overline{T} \overline{G} \overline{\Phi} \overline{\mu} \overline{\tau} \overline{C} \overline{T} \overline{G} \overline{\Phi} \overline{\lambda} \overline{h} \cdot}$	XIII/20	II. 41 1:22
117	Kao 116. A. desna donja strana odlomljena. Na R. piše: $\overline{* \cdot \overline{\Delta} \overline{G} \overline{C} \overline{H} - \overline{C} \overline{T} \overline{G} \overline{\Phi} \cdot \overline{H} \overline{h} \cdot}$		1:17
118	A. Isus sjedi na prijestolju koje nema naslonjača. Desno i lijevo od naslonjača po zvijezda a iznad zvijezda $\overline{IC} \overline{XC}$.		

broj po redu	OPIS NOVCA	broj po Ljubiću	N. S. Tabla i težina
119	R. Kaciga okrenuta na desno i oko nje tri zvijezde, a ispod nje, na mjestu četvrte zvijezde tačka. Okolo piše: ΓΗΛ ΔΘΣΗ·ΤΕΦΛ (3484) (Iz Zaječara ? kao broj 109) A: Isus stoji u dvostrukome okviru bisera. Desnicom blagosivlje a lijevom drži evanđelje. Između okvireva IC - XC R: Lijeva strana kacige, a iznad i ispod nje cvijetić sastavljen od tačaka. Okolo piše: ΘΟΝΤΘ Σ·ΤΕΦΛΝ (kompletirano iz više primjeraka). teži 0·47; 120 teži 0·45; 121 teži 0·42; 122 teži 0·43; 123 teži 0·45; 124 teži 0·47; 125 teži 0·43; 126 teži 0·43; 127 teži 0·40; 128 teži 0·43; 129 teži 0·33; 130 teži 0·43; 131 teži 0·43; 132 teži 0·43; 133 teži 0·68; 134 teži 0·40; 135 teži 0·38; 136 teži 0·38; 137 teži 0·40;		0·92
138	A. Isus sjedi na prijestolju koje nema naslonjača. Iznad strana prijestolja po jedan zmijolik ukras. Do lijevoga ramena Θ a do desnoga nejasno slovo. R. Desna strana kacige, a oko nje kružići i latinska slova, čiji smisao ne možemo naći.	XIII/32	II/43 0·42
139	A. Isus stoji u dvostrukome okviru bisera. Desnicom blagosivlje a lijevom drži evanđelje na prsima. U visini lakata između okvireva IC - XC R. Desna strana kacige, a pod njome štit na kojemu je <i>jednoglavi orao</i> . Oko svega piše ΔΘΣΠΣΤΗ 140 teži 0·33, piše + ΔΘΣΘΠΣΤΟ; 141. teži 0·38 od slova samo ΠΘΤ; 142. teži 0·39 na dva mjesta probušen ali se čita + ΔΘΣΠΣΤ; 143. ljice nije iskovan (incus) R. + ΔΘΣΠΟΤ a teži 0·39.; 144. teži 0·39 A. nejasan, R. + ΔΘΘΣΠΣΤ	XIII/29	T/28 0·45

O dvoglavome orlu kojega vidimo na Stefanovome novcu broj 105, 106, tabla II i na vladalačkim odijelima (na istoj tabli) te nad prozorom u Ravanici¹⁾ srazni Старинар III. 3. str. 11. Dr. Лазар Мирковић-Мрњачевић.

Bugarski učenjak Nikola Mušmov uvjerljivo dokazuje, da je dvoglavi orao bugarskoga porijekla, a ne bizantijskoga, kako se je pogrešno držalo.²⁾

Naše novce sa jednoglavim orlom opisuje Ljubić kao novce despota Stefana sina Đorda Brankovića. To čini Ljubić vjerovatno radi rodbinstva Stefana Đorđevića sa obitelji trapezuntskih vladara Komnina, čiji je grb jednoglavi orao.³⁾ Mi ih iznosimo ovdje jer su stilski nerazdruživi od novaca Stefana Lazarevića, a možda će nam koji sretni nalaz srpskoga novca i ovaj momenat razjasniti.

1) Проф. Dr. В. Р. Петковић: Раваница: Београд 1922. стр. 36. слика 13.

2) Никола Я Мушмов: Монетите и печатите на Българските царе София 1923. страна 29.

3) Sabatier tabla LXVIII broj 23 i LXIX brojevi 1—3 i 23. — Na novcima ngarskih vladara pojavljuje se dosta rano orao, ali u to ne možemo ovdje ulaziti.